

УДК 351.745.7:343.974

Северук Володимир Геннадійович – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ;
Павленко Сергій Олексійович – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ, СФОРМОВАНИМИ НА ЕТНІЧНІЙ ОСНОВІ

Розглянуто психологічну характеристику осіб циганської національності, які об'єднуються в етнічні злочинні угруповання, що займаються злочинною діяльністю.

Ключові слова: етнічна злочинність; психологічні особливості; особи циганської національності, етнічні групи; етнічні злочинні угруповання; протидія.

Україна як молода держава переживає важливий новий історичний етап свого розвитку. На порозі третього тисячоліття вона здобула незалежність, свободу, право розпоряджатися власним майбутнім. Це створило передумови для розбудови держави, динамічного та неухильного зростання якісних показників, визначення своїх пріоритетів і партнерів, а також входження до світового співтовариства. Водночас постали проблеми, що потребують нагального розв'язання, зокрема протидія етнічній злочинності.

Загалом українська держава за етнічним складом населення належить до багатонаціональних країн. Протягом останніх

десятиліть XX ст. в Україні, як і в багатьох країнах Європи, етнічна злочинність залишалась на допустимому рівні, однак у XXI ст. простежується сплеск злочинності серед окремих етнічних груп, зокрема поодиноких проявів злочинної діяльності окремих осіб певної національності. Злочинність – явище, притаманне всім без винятку національностям і націям. Особливої актуальності воно набуло серед осіб циганської національності.

Протидія злочинам, що вчиняються особами циганської національності, потребує специфічних підходів, урахування їхніх національних (етнічних) психологічних особливостей, що підтверджує актуальність обраної тематики дослідження як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Постановка проблеми стосовно протидії злочинам, що вчиняються особами циганської національності, має неабияке значення для предмета нашого дослідження, оскільки, незважаючи на високий рівень актуальності, дослідження психологічних особливостей осіб, які належать до різних етнічних груп та об'єднуються в злочинні етнічні угруповання, нині є не настільки затребуваним.

Проблема протидії злочинності будь-якого типу стосується соціальних факторів, адже пов'язана з певними соціальними групами, окремими індивідами та життєвими ситуаціями, до яких вони потрапляють. Протидія в цьому сенсі є цільовим актом, зорієнтованим на певні категорії людей. Вона також є специфічною соціальною системою [1].

Отже, дослідження психологічних особливостей осіб циганської національності, які вчиняють злочини, завжди повинно мати комплексний характер, що передбачає історичні, культурологічні та лінгвістичні напрями, адже для ефективної протидії етнічним циганським злочинним угрупованням необхідно глибоко пізнати те, з чим має справу, тому актуальність означеної проблеми очевидна.

Дослідженню психологічних особливостей осіб циганської національності, які вчиняють злочини, а також протидії «циганській злочинності» як на загальнотеоретичному рівні, так і на рівні галузевих спеціальних юридичних наук, було присвячено низку дисертацій, монографій, наукових статей, у яких ця

проблематика розглядалась у різних аспектах. Окремим питанням протидії злочинам, що вчиняються особами циганської національності, приділяють чимало уваги українські та зарубіжні вчені, серед яких вирізняються праці: О. П. Бараннікова, Ю. А. Вакутіна, В. О. Глушкова, Г. Гросса, А. В. Германа, І. М. Даньшина, Г. В. Дашкова, О. М. Джужі, А. П. Закалюка, В. Ф. Зварича, Н. О. Зіневич, Ю. Б. Ірхіна, О. І. Козаченка, А. Г. Лекаря, В. В. Матвійчука, С. Е. Метелева, М. А. Михайлова, Д. Й. Никифорчука, Н. Н. Польського, Є. В. Топільської, С. А. Яні, Л. А. Черенка, В. В. Юсупова та інших науковців.

Мета й задачі цієї наукової розвідки полягає в психологічній характеристиці та висвітленні особливостей циганських етнічних злочинних угруповань, що займаються злочинною діяльністю.

Об'єктивно визначити й відобразити в межах будь-якої наукової роботи особливості представників окремого народу, ґрунтовно вивчити його національні традиції та обряди, а також сформулювати особливості поведінки в певних життєвих ситуаціях представників окремого етносу є фактично неможливим завданням. Адже кожен народ становить сукупність різних і не схожих між собою особливостей зі своїми суто індивідуальними переконаннями, принципами, забобонами й комплексами, які складно навіть перелічити. Проте існують певні закономірності, притаманні представникам певних етнічних груп, сформованих на території України, на які необхідно зважати під час протидії злочинам з їхнього боку [2, с. 38].

Циганські етнічні групи проживають на території України вже певний історичний час та розселені всією територією держави. У світі загальна кількість осіб циганської національності, за різними даними, становить близько 12 млн. Інші дослідники вважають, що 12 млн їх проживає лише в Європі. В Україні, згідно з переписом населення 2001 р., налічувалося 47 587 осіб циганської національності [3]. Якщо враховувати офіційні дані, то особи циганської національності мають досить значний відсоток і посідають за кількістю в Україні 14 місце серед інших 134 національностей.

Згідно з оперативними даними МВС України, станом на 30 квітня 1999 р. в країні проживало 80 368 циган [4]. Водночас варто врахувати, що під час перепису населення, що відбувся через два роки, кількість осіб циганської національності чомусь зменшилася на 32 741 особу. Однак, на думку окремих науковців, представників циганської громадськості та посадовців, чисельність циган, які нині мешкають в Україні, значно більша. Так, на думку О. О. Данілкина-Щербицького (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України), чисельність представників циганського етносу в Україні становить близько 200 тис. осіб. Згідно з даними циганських організацій, ця цифра інколи сягає 400 тис. осіб [5]. Серед причин такої розбіжності в статистиці щодо осіб циганської національності є те, що в багатьох із них немає паспортів чи інших документів, і вони завжди з недовірою ставляться до всіх урядових починань, незалежно від держави та проживання. Також циганським етнічним угрупованням притаманна висока «мобільність», вони повсякчас мігрують з одного міста до іншого. Однією з особливостей менталітету цього народу є й те, що вони приховують власну етнічну приналежність. Якщо зважати на дані, згідно з якими циган на території України налічується близько 100 тис. осіб (і їхня кількість перевищує офіційну статистику), то місце, яке вони посідатимуть, буде набагато вагомішим. Так, особи циганської національності належатимуть до десятки лідерів серед національностей, представники яких мешкають на території України, а тому питання циганської злочинності є важливим аспектом у сфері протидії злочинності загалом.

У світі налічують близько 80 етнічних циганських груп, із яких 15 проживають в Україні [6]. Окремі вчені констатують і значно більше циганських етнічних груп, які мешкають на території нашої держави: влахи, плашуни, кишинівці, польські роми, лотви, чокенари, руські роми, мулат, лінгурари, цигани-кримці (крими, кримські цигани), келдерари, унґріко рома, расейці, ловари, серви, келмиши та інші.

Циганський етнос набуває різноманітних форм на стадії міжгрупової метаетнічної спільності: 1) мікроетнос; 2) субетнос

(етнографічна група); 3) мезоетнос (частина етносу, що перебуває в окремій країні); 4) макроетнос (етнос загалом). Характерною особливістю циганського етносу є те, що він перебуває та функціонує у вигляді етнічних груп [7, с. 86–98].

Цікавим моментом під час окреслення психологічної характеристики осіб циганської національності є те, що вони вчиняють злочини в складі етнічних злочинних угруповань, члени яких мають спільну психологію, національну свідомість. До того ж, вони обстоюють власну етнічну ідентичність, перебуваючи в меншості в багатонаціональному суспільстві, завдяки чому у власній етнічній групі, де всі члени надають один одному психологічну підтримку, кожний зі співвиконавців почувається впевненіше, що, своєю чергою, сприяє прийняттю рішення про вчинення більш тяжких злочинів. Іншим специфічним моментом в осіб циганської національності те, що під час учинення злочину групою осіб відбувається поєднання індивідуальних здібностей, загальних і спеціальних знань, умінь та навичок. Також слід зважати на те, що в деяких злочинних циганських угрупованнях індивідуальні здібності, загальні та спеціальні знання, уміння та навички передаються з покоління в покоління лише особам певної циганської етнічної групи. Особи циганської національності, які об'єднуються в злочинні етнічні угруповання, досить часто під час учинення злочину діють як «зграя», оскільки не всі учасники злочинного угруповання повинні діяти одночасно: деякі з них мають діяти відокремлено, допомагаючи таким чином приховати злочини, надаючи час для втечі безпосереднього виконавця з місця події.

Слід також відзначити ключові психологічні факторами, що зумовлюють формування й розвиток циганських етнічних формувань, котрі займаються злочинною діяльністю, а саме: високий ступінь захищеності від проникнення до їхнього середовища неспоріднених за етнічними ознаками осіб; уміння легко адаптуватися в соціальному середовищі; набутий досвід стосовно певного виду злочинної діяльності. Цигани часто втягують у злочинну діяльність осіб інших національностей [8, с. 260].

У етнічних злочинних циганських угрупованнях наявна чітка лінія розподілу злочинних доходів відповідно до становища

її учасників, ураховуючи психологічні особливості етнічної групи, зокрема те, що лідер зазвичай забирає собі левову частку доходів, а наближенні до нього особи отримують більше, ніж виконавці. Якщо ця група складається лише з однієї сім'ї, тоді головним є чоловік, який розподіляє отримані злочинним шляхом майно та гроші. Існування в циганських групах спеціального грошового фонду – «общака» є ще однією психологічною ознакою таких груп (зазначені кошти найчастіше йдуть на давання неправомірної вигоди органам влади, судовим та правоохоронним органам).

Зовнішнім виявом етнічної самосвідомості на рівні особистості є визначення людиною національної приналежності та певних правил поведінки. Будь-яке злочинне циганське угруповання діє в межах наявної структури циганського суспільства. Водночас особи, які не бажають діяти за встановленими традиційними правилами, виносяться на розгляд циганського суду, після чого виключаються з етнічної групи або ж фізично знищуються.

Ще однією особливістю психологічної характеристики осіб циганської національності, які займаються злочинною діяльністю, є те, що до вчинення злочину залучаються жінки та малолітні діти. Вікових обмежень у циганських злочинних групах фактично не існує. Наприклад, підлітки циганської національності відкрито розповсюджують наркотичні засоби в навчальних закладах (школах, ліцєях, паркових зонах, на вуличних базарах тощо). З цією проблемою часто стикаються оперативні працівники органів внутрішніх справ: розповсюджують наркотики діти з циганських родин, які взагалі не є суб'єктом злочину [8, с. 261].

Цигани протягом низки століть залишалися для суспільства «таємничою» нацією. Багатьох за це вбивали, катували, намагаючись вигнати з власних земель. Безумовно, гоніння циган суттєво позначалися на їх психіці, привчивши не довіряти нікому, крім себе, згуртувавши їх і навчивши виживати в найважчих ситуаціях [9].

Ураховуючи вищевикладене, можна зазначити, що в осіб циганської національності історично сформувався головний

закон, який діє й донині, набувши вигляду формули: ром – гаже (гаджа) (циган – не циган). Чітка межа між цими двома поняттями – наріжний камінь циганської психології. Світ для циган поділений на дві нерівні частини: власне вони та все інше людство. Словом «гаже» можуть називати українця, росіянина, француза, англійця та угорця. Приблизно те саме смислове навантаження має у євреїв термін «гой», а в росіян – напівзабуте дореволюційне слово «іноходець». Так, якщо для російської людини межа між собою та «іноходцями» є розмитою, якщо він у глибині душі вірить у сентенцію «всі люди – брати», спокійно вступаючи в міжнаціональні шлюби, то циган усіляко намагається зберегти власну винятковість. Звісно, таке світовідчуття – відгомін індійської кастової системи [10].

Існуючи в чужій культурі, цигани постійно пам'ятають про цю межу та всіма доступними засобами намагаються її зберегти, тим більше, що часто і власне поведінка оточуючих сприяє консервації етнокультурних особливостей циган. Прикладом можуть слугувати результати соціально-психологічних досліджень, опубліковані американським журналом «Таймс Мірроу Сентер», згідно з якими поляки й німці не люблять один одного; німці, своєю чергою, зарозуміло становляться до турків; французи виявляють недовіру до американців; росіяни та українці недолюблюють азербайджанців; угорці упереджено ставляться до румунів і арабів; у Словаччині аналогічним є сприйняття угорців. У Європі найбільше зневажають представників етнічної групи циган: їх відкрито не люблять більшість чехів, угорців, німців та іспанців [11, с. 175].

Доки особи циганської національності пам'ятатимуть про уявну межу між собою та всім світом, вони залишатимуться представниками циганської національності.

Традиційними сферами діяльності етнічних злочинних формувань є: торгівля незаконними товарами (контрафактна алкогольна продукція, наркотичні речовини, зброя тощо), надання незаконних послуг (проституція, підпільний ігорний бізнес тощо), а також замовні вбивства та вбивства задля заволодіння майном потерпілого тощо [12, с. 902–903].

Знання професійної кримінальної класифікації циганських етнічних груп сприяє пошуку злочинців з-поміж циган. Серед осіб циганської національності виділяють низку етнічних груп. Так, за місцем походження можуть бути: влахи – румунські, болгарські, сербські цигани (головне джерело їхніх доходів – шахрайство, торгівля фальшивими прикрасами, підробка документів); угри – угорські цигани (основні види діяльності – жебрацтво, грабунок, розбій). Залежно від видів злочинної діяльності їх поділяють на такі групи: серве – кишенькові злодії та торговці наркотиками; черні – квартирні злодії (діють традиційним способом, дзвонячи у двері квартири, а далі оманю або ж силоміць виносячи звідти цінності); колдерарі (вдаються до традиційного ворожіння, зняття порчі, діють численними групами поблизу ринків і вокзалів, на сьогодні цікавляться торгівлею людьми та проституцією); лаварі – звичайні квартирні злодії, які «виламують» квартири (їх називають фахівцями з незаконних операцій із нерухомістю); плацуни – найновіша та найжорстокіша група ромської злочинності (спеціалізуються на вбивствах і розбійних нападах) [13].

Ураховуючи психологічні особливості циганських етнічних груп, розглянемо традиційну злочинну сферу діяльності циганських злочинних етнічних угруповань, зокрема сферу шахрайства, що здебільшого вчиняється під виглядом лікування від хвороби, повернення чоловіка, який полишив сім'ю, тощо. Предметом злочину стають зазвичай гроші, коштовності. Цим видом шахрайства нині займаються мігруючі цигани (кримінальні мігранти). Водночас, як правило, вони демонструють так звані екстрасенсорні здібності (пов'язані з гіпнотичним навіюванням). Зазвичай жертва не пам'ятає моменту передачі цінностей правопорушників або згодом виявляє втрату здатності сприймати певну подію під час учинення злочину [14].

На жаль, дотепер довірчому компоненту шахрайства як провідній технології введення людей в оману в юридико-психологічному контексті належної уваги не приділяється. З позиції юридичної психології у шахрайстві (як різновиді делінквентного поведіння особистості) чітко простежуються структурні компоненти, які можна розглядати як повноцінні

етапи процесу шахрайської дії: 1) довіра; 2) омана; 3) психологічний вплив [15, с. 27].

Хоча психологічний вплив як окремий структурний компонент у цьому рядку посідає останнє третє місце, у зв'язку з тим, що безпосередній факт передачі майна від жертви до шахрая відбувається саме в процесі психологічного впливу, його значення насправді є ключовим. Унаслідок цього саме така схема й зумовлює суто психологічне наповнення шахрайств із застосуванням обрядів ворожіння як різновиду злочинної діяльності.

Психологічний вплив можна визначити як навмисне та цілеспрямоване втручання в процеси психічного відображення дійсності. Психологічний вплив спрямований на врегулювання міжособистісних відносин, зміну психіки особи, на яку впливають, у напрямі до тієї особи, яка впливає, та ослаблення завдяки цьому її здатності до опору [16, с. 223].

Психологічний вплив є обов'язковою складовою спілкування між людьми. Обираючи способи впливу, етнічні циганські угруповання враховують індивідуальні морально-психологічні особливості жертв, комплекс цінностей, групових, соціальних, етнічних, національних, статевих особливостей тощо. Найефективнішим є вплив на найбільш вразливі аспекти свідомості: самолюбство, уявлення про особистісні та чоловічі чесноти, батьківські й синівські почуття, самооцінку, здібності, професійні амбіції, відданість груповим нормам поведінки, віру в групову солідарність і порядність, інстинкт самозбереження тощо.

Так званий циганський гіпноз – один із найдавніших прийомів психологічного впливу, що, за однією з версій, бере початок з індійських практик. Цигани освоїли цю методику ще здавна, передаючи цей «дар» із покоління в покоління. Причому циганський гіпноз передається винятково жіночою лінією (для чоловіків він є недоступним). Усі циганки – відмінні психологи та фізіоністи, але далеко не всі володіють нетрадиційними здібностями впливу на людей і ясновидінням. Циганки, які народжуються з даром, зветься фахівцями, саме вони «обробляють клієнта», іншим – без здібностей – дістається роль «гадже», які відволікають [17].

Крім певного знання гіпнотичних прийомів, особи жіночої циганської статі володіють примітивними, але досить дієвими прийомами словесного навіювання: зарозумілий і чіпкий погляд, а також особливості мовлення (усі вони говорять скоромовкою, що дезорієнтує слухача потоком інформації, яку людина не встигає сприйняти).

Сучасна психологічна наука включає довірчість до категорії феномену. Належність довірчості змінюється залежно від специфіки вирішуваних завдань: у спілкуванні довірчість – це феномен спілкування, у міжособистісній взаємодії – це феномен міжособистісної взаємодії, у психологічному контакті – це феномен психологічного контакту тощо [15, с. 32].

Професійно-шахрайська діяльність осіб циганської національності, які обманюють людей під приводом ворожіння та знахарства, ґрунтується на глибинних психофізіологічних та соціально-психологічних процесах. Саме цей факт зумовлює високу «ефективність» шахрайських дій, пов'язаних із застосуванням обрядів ворожіння.

Таким чином, чітке визначення психологічних складових шахрайських дій із застосуванням обрядів ворожіння в психотехнологічному контексті, а також якісне розмежування злочинного та природного поводження під час здійснення шахрайських дій із застосуванням довірчих стосунків дає змогу безпомилково кваліфікувати приховані під виглядом звичайних цивільних відносин шахрайські дії як суто злочинні діяння [15, с. 39].

Звісно, розкриттям загадки «кримінального таланту» осіб циганської національності давно займаються психологи, але навіть вони не дають вичерпної інформації.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що в Україні незалежно від нашого бажання існує етнічна злочинність – особливо небезпечне явище, яке повинно мати адекватну протидію з боку держави. З огляду на зміну форм цієї злочинності, її активізацію в нашій країні, важливого значення набуває ґрунтовне всебічне знання психологічних закономірностей, що зумовлюють вчинки як етнічних груп, так і певних осіб нетитульної нації, які вчиняють злочини та проживають на території української держави. Тому

правоохоронним органам України потрібно бути завжди на крок попереду від будь-яких видів злочинності, зокрема тієї, що виникла на етнічній основі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М. Протидія злочинності [Електронний ресурс] / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов // Спілка генералів органів внутрішніх справ України [сайт]. – Режим доступу: <http://ovsgeneral.org.ua/info/info/6>. – Назва з екрана.
2. Босенко В. В. До питання протидії злочинам, учиненим представниками етнічних меншин / В. В. Босенко // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 23–24 груд. 2011 р.). – Одеса: ОДУВС, 2011. – С. 38–39.
3. Всеукраїнській перепис населення 2001 р. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>. – Назва з екрана.
4. Поточний архів Управління етнонаціональних відносин Державного комітету України у справах національностей та міграцій // Інформація про становище рома/циган в Україні.
5. Цигани в Україні [Електронний ресурс] // Вікіпедія [сайт]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Цигани_в_Україні#cite_note-1. – Назва з екрана.
6. 8 квітня – Міжнародний день циганів [Електронний ресурс] // Світоглядний портал «Рідна країна» [сайт]. – Режим доступу: <http://ridna.ua/2012/04/8-kvitnya-mizhnarodnyj-den-tsyhaniv/>. – Назва з екрана.
7. Попов В. Циганите в България и тяхното етническо самосъзнание / В. Попов // Аспекти на етнокултурната ситуация в България. – София, 1994. – С. 118–128.
8. Матвійченко В. М. Деякі особливості суб'єкта злочинів, які пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і скоєні

особами циганської національності / В. М. Матвійченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С. 257–262.

9. Цыгане. История происхождения [Электронный ресурс] / Мишто Авьян [сайт]. – Режим доступа: <http://aysel-gypsy.moy.su/publ/cygane/istorija/7-1-0-41>. – Загл. с экрана.

10. Цыгане. Статьи о цыганах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russkaroma.ru/tsyigane-statya.html>. – Загл. с экрана.

11. Этнопсихологический словарь / под ред. В. Г. Крысько. – М. : МПСИ, 1998. – 343 с.

12. Тюнін В. О. Особистість злочинця (представника етнічних меншин), який сприяє учасникам злочинних організацій та укриває їх злочинну діяльність [Електронний ресурс] / В. О. Тюнін // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 902–907. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tvoizd.pdf>. – Назва з екрана.

13. Буткевич Б. Українські цигани приречені на кримінал [Електронний ресурс] // Український тиждень. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/33394>. – Назва з екрана.

14. Метелев С. Е. Криминальная миграция: характеристика и предупреждение : монография / С. Е. Метелев. – Омск : Юрид. ин-т МВД России, 1997. – 134 с.

15. Методичні рекомендації з методики розслідування злочинів, учинених особами циганської національності / [Юсупов В. В., Ремський В. В., Ірхін Ю. Б., Цимбал М. М.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2010. – 46 с.

16. Волкова Н. Л. Застосування методів психологічного впливу в оперативно-розшуковій діяльності / Н. Л. Волкова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2 (43). – С. 221–227.

17. Цыганский гипноз на улице: мифы и реальность [Электронный ресурс] // Shuvani.ru [сайт]. – Режим доступа: http://shuvani.ru/index/cyganskij_gipnoz_na_ulice_mify_i_realnost/0-11. – Загл. с экрана.